

Ποίηση και Επανάσταση

Μια προσέγγιση στα πολιτιστικά πράγματα της Νικαράγουας

Ένας από τους τελικούς σκοπούς της επανάστασης είναι να υπερνικήσει ολοκληρωτικά το διαχωρισμό που έχει κάνει η αστική κοινωνία ανάμεσα στη διανοητική εργασία, μαζί και την τέχνη, και τη σωματική εργασία.

Λεόν Τρότσκι *Λογοτεχνία και Επανάσταση*¹

Όταν κάποτε ο Τόμας Μπόρχε πρώην υπουργός Εσωτερικών της Νικαράγουας και μοναδικός επιζών από τους τρεις άντρες που ίδρυσαν το 1961 το Σαντινιστικό Μέτωπο Εθνικής Απελευθέρωσης (οι άλλοι δύο ήταν ο Κάρλος Φονσέκα κι ο Σίβλιο Μαγιόργα), μιλούσε σε μια λαϊκή συγκέντρωση κάποιος τον ρώτησε ποιος απ' τους ηγέτες της επανάστασης δεν είναι ποιητής. Ο Μπόρχε του απάντησε πως όλοι τους είναι ποιητές, γιατί ποιητής δεν είναι μόνο αυτός που γράφει ποιήματα, αλλά κι αυτός που αγαπάει το λαό, αυτός που αγαπάει την ομορφιά.

Ανάμεσα στα βιβλία που έχει γράψει ο Μπόρχε, είναι το *Κάρλος η αυγή δεν είναι πια πειρασμός*, ενώ την περίφημη φράση που είπε όταν αναγνώρισε έναν απ' τους βασανιστές του σε μια επιθεώρηση φυλακισμένων, «η εκδίκησή μου είναι να σε υποχρεώσω να μου σφίξεις το χέρι» έγινε τραγούδι από την Τζόαν Μπαέλ. Το πρόσφατο βιβλίο του *Καρτερική ανυπομονησία* πήρε το βραβείο «Κάσας δε λας Αμέρικας» – το Νόμπελ της Λατινικής Αμερικής – για το 1989. Πρόκειται για ένα κράμα μυθιστορήματος και χρονικού, γραμμένο με τον τρόπο του μαγικού ρεαλισμού, «μια πραγματική συμφωνία στίχων και φθόγων».²

Ο Τόμας Μπόρχε ως υπεύθυνος για τα θέματα ασφάλειας και φυλακών κατάργησε τις εκτελέσεις και τη θανατική ποινή – η ανώτερη ποινή που μπορεί να επιβληθεί από τα δικαστήρια είναι 30 χρόνια – και θέσπισε τις ανοιχτές φυλακές όπου οι έγκλειστοι ποινικοί, λιποτάχτες του σαντινιστικού στρατού, αιχμάλωτοι κόντρας και

στελέχη του σομοζικού καθεστώτος, αυτοδιοικούνται, εργάζονται με μισθό, κι επισκέπτονται τακτικά το σπίτι τους. Η φιλοσοφία αυτού του συστήματος στηρίχτηκε στην απουσία μίσους κι εκδικητικότητας, στην μη απομόνωση των φυλακισμένων και στην προσφορά ευκαιριών.³

Γι' αυτούς τους λόγους ο βραζιλιάνος συγγραφέας και παιδαγωγός Πάουλο Φρέιρε⁴ έχει χαρακτηρίσει την επανάσταση των Σαντινίστας ως «πολιτισμένη επανάσταση», κι ο ουρουγουανός συγγραφέας και δημοσιογράφος Εδουάρδο Γαλεάνο ως την «πιο γενναιόδωρη επανάσταση στην ιστορία», αφού είναι η πρώτη φορά παγκοσμίως που μια επανάσταση δεν τουφέκισε κανέναν.

Την ανθρωπιστική φιλοσοφία του ο Τόμας Μπόρχε την εκφράζει σ' ένα ποίημα που έγραψε στις φυλακές του Σομόζα, όπου βασανίστηκε ο ίδιος και δολοφονήθηκε η γυναίκα του... «Η προσωπική μου εκδίκηση είναι το δικαίωμα λουλουδιών και σχολείου στα παιδιά σου, η προσωπική μου εκδίκηση είναι να σου δώσω αυτό το ανθισμένο τραγούδι χωρίς φόβο, η προσωπική μου εκδίκηση είναι να σου πω καλημέρα δίχως ζητιάνους στους δρόμους...»

Ο ίδιος έχει γράψει τον ύμνο του F.S.L.N.W:

*Τα παιδιά του Σαντίνο
δεν πουλιούνται, δεν υποτάσσονται,
αγωνίζονται κατά του Γιάνκη
εχθρού της ανθρωπότητας.*

Σε αντίθεση με τον Τόμας Μπόρχε που έχει τη φήμη σκληρού μαρξιστή, ο πρώην πρόεδρος της Νικαράγουας Ντανιέλ Ορτέγα θεωρείται ο μετριοπαθέστερος των Σαντινίστας. Κι αυτός κατά τη διάρκεια της φυλάκισης του το 1967 άρχισε να συνθέτει ποιήματα, γνωστότερο από τα οποία είναι το *Ποτέ δεν είδα τη Μανάγουα όταν η μίνι φούστα ήταν στη μόδα*.⁵

Στη φυλακή ο Ορτέγα αντάλασσε ποιήματα με τη Ροσάριο Μουρίγιο, μια από τις καλύτερες, σύγχρονες ποιήτριες της Νικαράγουας, η οποία σήμερα είναι σύντροφός του. Η Μουρίγιο που υπήρξε πρόεδρος του Συνδικάτου των Πολιτιστικών Εργατών των Σαντινίστας (ASTC) είχε δηλώσει πως «η νικαραγουανή επανάσταση είναι μια επανάσταση των ποιητών και αυτό το μαρτυρεί η καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Η κυβέρνηση επιμένει στην ανάπτυξη της πολιτιστικής δραστηριότητας ως μέρος της ανάπτυξης της επαναστατικής διαδικασίας».⁶

Ο Ντανιέλ Ορτέγα σε μια ομιλία του με θέμα την πολιτιστική πολιτική είχε πει πως «αυτό που χρειάζεται είναι να φέρουν οι καλλιτέχνες στην επιφάνεια ότι έχει συσσωρευτεί και καταπιεστεί και να το προχωρήσουν, ελεύθεροι από κάθε δέσμευση. Πρέπει», είχε τονίσει, «να γίνουμε πιο δημιουργικοί, να γεννήσουμε νέες φόρμες, νέες ιδέες, να εξασκούμε συνεχώς τη φαντασία μας και να αποχωριστούμε από τις υποδουλωτικές μορφές τέχνης».⁷

Η ποίηση είναι εθνικό πάθος στη Νικαράγουα.⁸ Ο ινδός συγγραφέας Σαλμάν Ράσντι⁹ έχει εκφράσει την έκπληξή του για την πληθώρα των ποιητών που συνάντησε κατά την επίσκεψή του στη Νικαράγουα και πιστεύει πως είναι δύσκολο να βρεθεί νικαραγουανός που δεν γράφει στίχους.¹⁰ Ακόμα πιστεύει πως σε λίγες χώρες του κόσμου μπορούν να υπάρχουν ποιητές δραστήριοι στην κοινωνική ζωή και δημιουργικοί στην τέχνη όπως οι τέσσερις της Νικαράγουας: ο Ερνέστο Καρδενάλ, ο Κάρλος Μαρτίνες Ρίβας, ο Πάμπλο Αντόνιο Κουάδρα, κι ο Κορονέλ Ουρτέτσο.

Η άνθηση της ποίησης στη Νικαράγουα δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα της ποιητι-

κής παράδοσης αυτής της χώρας που έχει αναδείξει πολλούς από τους μεγαλύτερους ποιητές της Λατινικής Αμερικής, με πρωτοπόρο το Ρούμπεν Νταρίο, λάτρη του Βερλέν και των συμβολιστών, ο οποίος τάραξε τα λιμνάζοντα νερά της ισπανόφωνης ποίησης, ανοίγοντας νέους δρόμους. Ίσως χωρίς αυτόν να μην είχαν υπάρξει ο Χουάν Ραμόν Χιμένες, ο Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα, κι ο Ραφαέλ Αλμπέρτι. Η άνθηση αυτή οφείλεται στη δημιουργία μετά την επανάσταση των «εργαστηρίων ποίησης» από τον ποιητή κι ευαγγελιστή ιερέα Ερνέστο Καρδενάλ, πρώην υπουργό πολιτισμού, με τη συνεργασία της ποιήτριας Μάϊρα Χιμένες από την Κόστα Ρίκα.

Τα «εργαστήρια ποίησης» είναι πολιτιστικό φαινόμενο της λατινικής Αμερικής, αλλά στη Νικαράγουα εξαπλώθηκαν και αναπτύχθηκαν περισσότερο. Λειτουργούν παντού: στα χωριά και στις πόλεις, στις αγροτικές κοπερατίδες και στα συνδικάτα, στο στρατό και στην αστυνομία. Η διδασκαλία σ' αυτά περιλαμβάνει γνωριμία με τη νικαραγουανή και διεθνή ποίηση, μελέτη της τεχνικής της ποίησης, κριτική επεξεργασία των ποιημάτων των μαθητών. Τα θέματα τους οι μαθητευόμενοι ποιητές τα αντλούν από τις εμπειρίες των ανθρώπων κατά τον απελευθερωτικό πόλεμο εναντίον του Σομόζα, από τις εμπειρίες της καθημερινής ζωής και από τον έρωτα.¹¹

Το πρώτο «εργαστήριο ποίησης» το δημιούργησε ο Ερνέστο Καρδενάλ πριν την επανάσταση, στο νησί Σολεντινάμε, όπου με τους κατοίκους του, ψαράδες και αγρότες είχε φτιάξει μια πρότυπη αγροτική κοινότητα. Παράλληλα δημιούργησε εργαστήρι λαϊκής ζωγραφικής και ξυλογλυπτικής, ενώ καλλιέργησε τη λαϊκή εκκλησιαστική μουσική. Στο Σολεντινάμε κήρυττε το ευαγγέλιο του Χριστού και προπαγάνδιζε την εγκαθίδρυση στη γη μιας δίκαιας κοινωνίας, χωρίς εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους, με αποτέλεσμα μερικοί από τους οπαδούς του να πάρουν τα όπλα εναντίον του Σομόζα, πράγμα που στοίχισε την καταστροφή της κοινότητας από τη σομοζική εθνοφρουρά:

Ο Ερνέστο Καρδενάλ στις τακτικές του εμφανίσεις στην τηλεόραση ανέλυε με την απαλή φωνή του το ευαγγέλιο και υμνούσε την αγάπη και τη ζωή. Με τα ποιήματά του εκφράζει τους πόθους των ταπεινών και καταφρονεμένων:

*Από τα βάθη της αβύσσου φωνάζω
προς εσένα, Κύριε!
Φωνάζω τη νύχτα μέσα στη φυλακή
και στο στρατόπεδο.
Μέσα στο θάλαμο των μαρτυρίων
όταν σκοτεινιάζει, άκουσε τη φωνή μου,
το S.O.S που στέλνω.¹²*

Ο πρώην αντιπρόεδρος της Νικαράγουας Σέρχιο Ραμίρες είναι ένας ταλαντούχος συγγραφέας. Μετά τα μυθιστορήματα *Φοβάσαι το αίμα;* και *Καιρός της λαμπρότητας* εξέδωσε το *Θεία τιμωρία* που πολλοί το θεωρούν ισάξιο του *Θάνατος του Αρτέμιου Κρους* του Κάρλος Φουέντες και του *Πράσινου σπιτιού* του Μάριο Βάργας Γιάσα.¹³ Ο Ραμίρες υπήρξε αρχηγός της λογοτεχνικής κίνησης «Βεντάνα» (παράθυρο) που εμφανίστηκε το 1960 σαν πολιτιστική έκφραση του κινήματος για την απελευθέρωση της Νικαράγουας από το δικτατορικό ζυγό. Όπως είχε δηλώσει «η επανάσταση προωθεί τον πολιτισμό σε τέτοιο βαθμό που δεν έχει προηγούμενο. Το πιο σημαντικό είναι πως υπάρχει απόλυτη ελευθερία στη δημιουργία, δεν έχουμε εδώ μια πολιτιστική ελίτ.»¹⁴

Τα πολιτικά και πολιτιστικά φαινόμενα στη Νικαράγουα δεν ξέφυγαν από την

προσοχή των διανοουμένων όλου του κόσμου, πολλοί από τους οποίους επισκέφθηκαν τη χώρα για να δουν με τα μάτια τους την πορεία και τα επιτεύγματα της σαντινιστικής επανάστασης. Οι Λόρενς Φερλινγκέτι, Χούλιο Κορτάσαρ, Κάρλος Φουέντες, Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες, Οκτάβιο Πας, Χάρολντ Πίντερ, Γκράχαμ Γκρην, Εδουάρδο Γαλεάνο, Μίκης Θεοδωράκης έγιναν κατά καιρούς οι καλύτεροι πρεσβευτές της στις χώρες τους. Ο Θεοδωράκης είχε δηλώσει πως οι Σαντινίστας μπορούν να συγκριθούν με τους «Λαμπράκηδες» και το κίνημά τους.¹⁵

Ωστόσο θα ήταν παράξενο αν η πολιτική και πολιτιστική επανάσταση των Σαντινίστας μαζί με τους φανατικούς φίλους δεν αποκτούσε εξίσου φανατικούς εχθρούς. Ένας απ' τους τελευταίους, ο ποιητής Πάβλο Αντόνιο Κουάδρα, διευθυντής της συντηρητικής εφημερίδας «Λα Πρένσα», της μόνης από τις τρεις καθημερινές εφημερίδες της Μανάγουας που δεν έχει πολιτιστικό τμήμα,¹⁶ ισχυρίζεται πως «η δημιουργία μιας συνείδησης στην υπηρεσία κάποιας ιδεολογίας είναι μοιραία στάση για τον πολιτισμό».¹⁷

Η περίπτωση του Κουάδρα αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα που θέλει τους ποιητές και τους διανοούμενους της Λατινικής Αμερικής να υποστηρίζουν τα λαϊκά κινήματα εναντίον της αυθαιρεσίας της εξουσίας και των δυνάμεων της συντήρησης. Ανάλογη είναι η περίπτωση του Μάριο Βάργας Γιόσα ο οποίος ανέλαβε την ηγεσία της Δεξιάς στο Περού για να το «σώσει» από την κεντροαριστερή κυβέρνηση και τους αντάρτες του «Σεντέρο Λουμινόσο». Μια τρίτη είναι εκείνη του Χόρχε Λούις Μπόρχες που είχε ταχθεί υπέρ της στρατιωτικής δικτατορίας στην Αργεντινή. Η μη σύνδεση του με τους αγώνες και το δράμα του αργεντίνικου λαού ανάγκασε τη νικαραγουανή ποιήτρια Τζοκόντα Μπέγι να του αποδώσει το χαρακτηρισμό του «αντιδραστικού».¹⁸

Η ιστορία έχει δείξει πως η στρατευμένη ποίηση, και γενικά η λογοτεχνία, στη Λατινική Αμερική αποτελεί παράδοση. Από το Χοσέ Μαρτί, το μεγαλύτερο ποιητή της Κούβας που αγωνίστηκε και σκοτώθηκε για την ανεξαρτησία της πατρίδας του, ως το χιλιανό Πάβλο Νερούδα, το σαλβαδοριανό Ρόκε Ντάλτον που δολοφονήθηκε για τις ιδέες του και το νικαραγουανό Ερνέστο Καρδενάλ, οι ποιητές έχουν πάρει μέρος στην πάλη των λαών τους για ελευθερία και δημοκρατία. Κι όχι μόνο αυτό: έχουν μπει επικεφαλής των αγώνων επειδή το στρατευμένο ποίημα και το στρατευμένο τραγούδι είναι το ιδανικότερο μέσο για την αφύπνιση και την κινητοποίηση των λαών που μαστίζονται από αναλφαριθμητισμό κι εξαθλίωση. «Άλλωστε ο Ρόκε Ντάλτον το έχει πει: «Ήρθα στην επανάσταση από το δρόμο της ποίησης».¹⁹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μετάφραση Α. Μιχαήλ, εκδ. «Θεωρία».
2. Περιοδικό *Revolucion y Cultura* No 6, Ιούνιος 1989.
3. Άρθρο Κ. Κυριακίδη, περ. «Λατινική Αμερική», Νοέμβρης '86, τ. 11.
4. Στην Ελλάδα κυκλοφορούν τα βιβλία του *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*, εκδ. «Ράππα» και *Η πολιτιστική δράση για την κατάκτηση της ελευθερίας*, εκδ. «Καστανιώτη».
5. Περ. «Time», 31 Μαρτίου, 1986, τ. 13.
6. Α. Φερλινγκέτι, *Εφτά μέρες στην ελεύθερη Νικαράγουα*, εκδ. «Αίολος».
7. Στο ίδιο, ο.π.
8. Περ. «Time», ο.π.

9. Στην Ελλάδα κυκλοφορούν τα βιβλία του *Τα παιδιά του μεσονυχτίου, Η ντροπή και οι Σατανικοί Στίχοι*, εκδ. «Νέα Σύνορα».
10. Εφημερίδα «El Nuevo Diario», 25 Ιουνίου 1988.
11. Άρθρο της Αγγ. Στουπάκη, περ. «Λατινική Αμερική», Μάης '85, τ. 8.
12. Άρθρο του Κλοντ Κουφόν, περ. «Διαθάζω», 29.12.82, τ. 59.
13. Εφημερίδα «El Nuevo Diario», ο.π.
14. Λ. Φερλινγκέτι, ο.π.
15. Περ. «Ταχυδρόμος», τ. 36, 8.9.88. (Συνέντευξη του Μ.Θ.)
16. Οι άλλες δύο είναι η «Barricada», όργανο του F.S.L.N. και η φιλοκυβερνητική «El Nuevo Diario».
17. Λ. Φερλινγκέτι, ό.π.
18. Εφ. «Barricada», 21.6.86, Μετάφρ. Γ. Σκιάνης στο περ. «Λατινική Αμερική», Νοέμβρης '86, τ. 11
19. Περ. «Διαθάζω», ό.π.